

ІСТОРИЧНА ТОПОНІМІКА СЕЛА ЧАГАРІ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

Б. М. Гринюка

Hrynjuk@ukr.net

*Адміністрація історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ»,
м. Львів, Україна*

Однією із важливих сучасних наук є топоніміка. Вона вивчає походження географічних назв, їх виникнення та функціонування. Завдяки топоніміці та на основі комплексного залучення архівних документів і матеріалів, картографічних і усних джерел можна з'ясувати походження географічних назв (міст, сіл, вулиць тощо). У цьому контексті потребує ґрунтовного наукового вивчення походження назви села Чагарі Гусятинського району Тернопільської області та його околиць, оскільки зазначене питання ще не стало об'єктом спеціального дослідження [13].

Основу джерельної бази складають картографічні матеріали [1-2; 7-9; 19-21]. Важлива інформація міститься у документах і матеріалах, що зберігаються в Державному архіві Тернопільської області [3-6].

На даний час точна дата заснування с. Чагарі невідома. Стосовно походження його назви, місцеві мешканці говорять, що назву поселення отримало від місцевості, яка була поросла кущами і чагарниками, що виростили на місці вирубаного лісу. Для встановлення історичних фактів використано картографічні, усні та писемні джерела, які об'єктивно розкривають історію поселення та походження назв урочищ.

Цінну інформацію про територію і населені пункти України дізнаємося із карти (атласу) Речі Посполитої. Так, на карті XVI–XVII ст. схематично нанесено територію воєводств, повітів та населені пункти із зазначенням культових споруд (церков, костелів, синагог). Зокрема позначено поселення Копичинці, Старий Нижбірок, Новий Нижбірок, Васильківці, Крогулець та Коцюбинці, а с. Чагарі немає (Карта 1) [1]. До речі, на карті під назвою «Delineatio Generalis Camporum Desertorumvulgo Ukraina. Cumadjaentibus Provinciis» (1648 р.), яку склав французький військовий інженер і картограф Гійом Левассер де Боплан (1600–1673 рр.), вказані населені пункти відсутні [2].

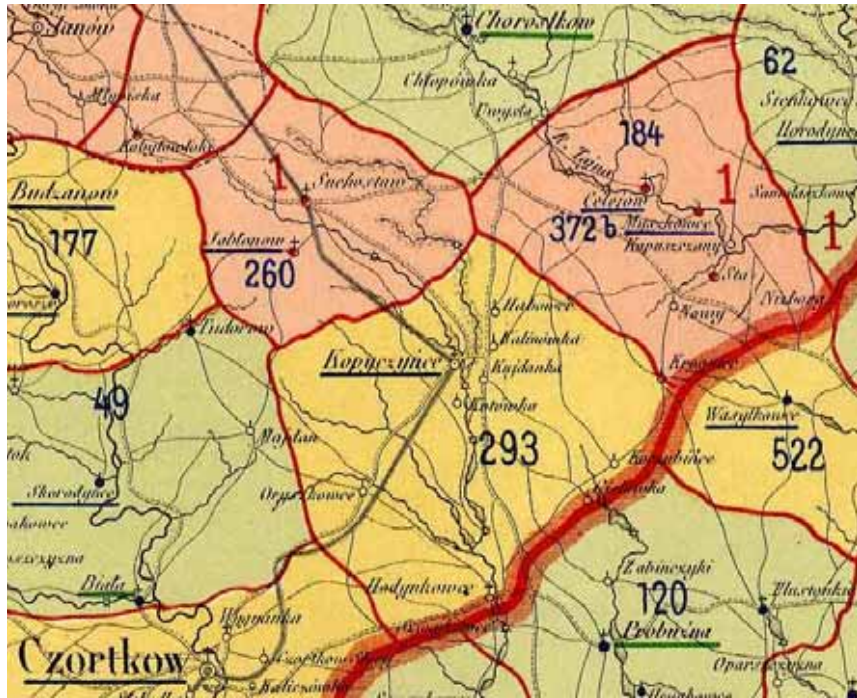

Рис. 1. Карта Речі Посполитої (XVI–XVII ст.) із зазначеннями м. Копичинці та селами Крогулець і Коцюбинці

Окремі важливі відомості про вказану територію дізнаємося із карти, складеної упродовж 1763–1787 рр. на якій позначено села Крогулець («Krogules»), Коцюбинці («Kociubince») та м. Копичинці («Korusynce»). Проте на місці сучасного с. Чагарі нанесено лише дві дороги, що йшли з Гусятина та с. Коцюбинці до м. Копичинець. Там само позначено, що на повороті до м. Копичинці, поблизу сучасної скульптури архангела Михаїла знаходився хрест. Відносно інших позначень, то частину території на місці села становили поля (північна сторона), а також густий ліс, який активно вирубували (південна сторона). Картографи позначили річку Нічлаву, яка перетинала дорогу, з півночі на південь, у напрямку Гусятин – Копичинці. Цікаво, що річку було перегороджено і штучно утворено ставок, який і досі функціонує, а біля греблі діяв водяний млин. Поблизу нього, зі сторони с. Крогулець, виникли 2 двори, які картографи підписали

«ZuKrogules» (переклад – «До Крогулець»)[19]¹. Вважаємо, що на хуторі проживали вихідці з вказаного села, які працювали у млині. Спорудження водяного млина було пов'язане з господарськими потребами панського фільварку в с. Крогулець.

Рис. 2. Топографічні назви на угорській карті 1869–1887 рр.

На пізнішій карті 1806–1869 рр. с. Чагарі все ще відсутнє, лише зазначено дві дороги з с. Коцюбинці та Гусятина до м. Копичинці (по обидві сторони другої дороги росли поодинокі дерева) і водяний млин на р. Нічлаві². Водночас, вказана дорога умовно ділила територію на дві частини: північ і південь. Так, північна сторона, як і раніше, використовувалася під поля, а на південній ріс невеликий дубовий ліс, який активно вирубували під орні поля. Однак, з південної сторони від с. Коцюбинці картографи нанесли будівлю із садом [20]. Очевидно, що це були одні із перших поселенців.

¹Вказана територія у той час і тепер належать до с. Крогулець.

²Річка бере початок в с. Крогулець з джерел, що витікають на полі «Нічлави».

Більш точну інформацію про заселення території сучасного с. Чагарі отримуємо із кадастрових карт двох сусідніх сіл Коцюбинці та Крогулець, які складено в 1827 р. [3; 4]. Власне, більша частина земель, на яких сьогодні знаходиться с. Чагарі у той час належала власникам і мешканцям вказаних населених пунктів. Так, на кадастровій карті с. Крогулець (1827 р.) зазначено, що північна частина сучасного села Чагарі (включно із центральною дорогою) та полями належала до вказаного поселення. Більшість земельних наділів (парцель) належали місцевому шляхтичу Антону Городиському. Досить цікаво картографи позначили дорогу між сучасними селами Чагарі та Крогулець з греблею через Нічлаву, де знаходилися два мости. Там само знаходився водяний млин, а неподалік нього – будівля (на місці сучасних будівель М. Чемериса) [3, арк. 4].

Цікаво, що на кадастровій карті 1827 р. поле і долина із назвою «За ставом» вказано як «Свієгу» (походження назви невідомо). Далі за цим полем йшла дорога на Хоростків, а біля нього знаходилася земельна ділянка (квадрат № 24), що належала крогулецькій церкві святої Великомучениці Парасковії («St. Paraskoweia») [3, арк. 3]. Доречно вказати, що на карті не позначено жодної будівлі на території сучасного с. Чагарі (північна сторона).

Важливу інформацію отримуємо з кадастрової карти сусіднього села Коцюбинці (1827 р.), на котрій детально позначено об'єкти південної сторони досліджуваного поселення. Там само, картографи вперше позначили назву поля «Жидова» («Szydewa»)³, яке на той час використовували під рілля. Далі, в напрямку на південь до с. Коцюбинці, ріс дубовий ліс. Як і на попередній карті, повз ліс йшла дорога до м. Копичинці, яка умовно розділяла ліс і поле «Жидова». Далі за лісом, картографи вперше позначили поле під назвою «Чагор» («Czahor») [4, арк. 1], яке межувало з коцюбинським полем «Зеленецьким» («Zelinecki») [4, арк. 4]. Доречно відзначити, що на узбіччі лісу, з південної сторони від поля «Чагор» («Czahor»), знаходилася невелика будівля [4, арк. 1]. Також на території цього урочища знаходилися ще два хутори. Перший складався з 3 будівель (№ 320, № 321, № 322), які знаходилися близько дороги, що йшла з с. Коцюбинці до с. Крогулець. Натомість другий складався із будівлі

³Назва походження поля невідома. В радянський період це поле відійшло від с. Крогулець [10].

під № 319, яка розташовувалася на окраїні дубового лісу зі сторони м. Копичинці⁴ [4, арк. 3]. На сьогодні, вказана територія належить до с. Коцюбинці, а від тогочасних будівель не залишилося й сліду.

Доречно відзначити, що на іншому фрагменті кадастрової карти с. Коцюбинці (1827 р.) також вказано, що «Чагор» називали не лише поле, але і ліс, який знаходився біля нього. Межував він з іншим лісом під назвою «Wengre»⁵ («Венгри»), який розмежовувала дорога в напрямку до м. Копичинці [4, арк. 2].

Очевидно, що назва сучасного села Чагарі пішла від місцевості, порослої чагарниками, які виростили на місці вирубаного лісу. На нашу думку, перші поселенці, які заснували невеликі хутори – будинки з господарством і садибою – були вихідцями із с. Коцюбинці, через їх територіальну приналежність.

На пізнішій карті, складеній упродовж 1869–1887 рр. картографи позначили тогочасні топографічні назви полів: «Czahor», «Zrab» та «Zakraglakiem» (назви походження невідомі). До речі, на місці сучасного с. Чагарі позначено бдворів, які знаходилися біля дороги в напрямку з Гусятин до м. Копичинці (Карта 2). До речі, після будівництва залізниці (1884 р.)⁶, два хутори, які знаходилися на полі «Чагор», територіально відійшли до с. Коцюбинці [21]. Очевидно, що кадастровий план даної території було складено наприкінці 80-х рр. XIX ст.

У 1910 р. в Австро-Угорській імперії були опубліковані воєнно-топографічні карти (масштаб 2 км в 1 см). Так, на місці сучасного с. Чагарі вказано лише 2 двори. Водночас картографи позначили 1 двір, який знаходився поблизу лісу, на відстані близько 500 м від центральної дороги (Гусятин – Копичинці). До речі, на той час, південна сторона сучасної вулиці Центральна була ще покрита лісовими насадженнями [7].

У Польський період, упродовж 20–40-х ХХ ст. західноукраїнські землі були нанесені на карти в масштабі 1 см = 1 км. Квадрат, що відповідає розташуванню сучасного с. Чагарі складено в 1930 р. Воєнним інститутом географії у м. Варшава, де точно

⁴На даний час, на території першого хутору тепер знаходиться лісопосадка, а на другому – площа використовується під рілля.

⁵Назва лісу походить від однієї із вулиць с. Коцюбинці – Венгри.

⁶Офіційне відкриття залізничної ділянки дороги Станіслав (тепер Івано-Франківськ) – Гусятин відбулося 1 листопада 1884 р. [12].

позначено забудову хутора. Так, на сучасній вулиці Коцюбинській знаходилися 5 дворів, 2 – на вулиці Долина, а по обидві сторони дороги Гусятин – Копичинці розміщувалися 14 дворів. Ще 3 двори знаходилися біля лісу, нижче сучасної вулиці Центральної⁷. Далі, на північній стороні, на віддалі до 2 км від сучасного с. Чагарі картографи позначили 15 дворів (Карта 3) [9]. Це були будівлі польських колоністів, які поселилися на полі під назвою «Безодня» та 1925 р. заснували товариство «Kółko Inicze» («Кулко рольниче») [5; 6]. На карті, це поселення, картографи підписали «Bawogowszczyzna» (назва походження невідома) [9].

Варто наголосити, що на початку ХХ ст. зі збільшенням кількості будівель, пропорційно зросла чисельність населення на території вказаного поселення. Детальну інформацію про чисельний склад греко-католиків с. Чагарі вказує «Шематизмвсегоклира греко-католицької єпархії Станиславівської» на 1912 р. – 39 осіб [14, с. 49], 1925 р. – 42 осіб [15, с. 47], 1929 р. – 15 осіб [16, с. 41], 1930 р. – 15 осіб [17, с. 46] та 1935 р. – 10 осіб [18, с. 53]. До речі там зазначено, що це є «нова осада під Чагром», віруючі якої відвідували храм святої Великомучениці Парасковії у с. Крогулець. Вважаємо, що зменшення чисельності мешканців (греко-католиків) було пов'язане із заснуванням поруч польської колонії («Кулко рольниче») та діяльності польських товариств.

Таким чином, аналіз карт початку ХХ ст. свідчить про збільшення чисельності місцевого українського населення і розширення території с. Чагарі. Також дізнаємося про утворення польської колонії у середині 20-х рр. ХХ ст., населення якої проживало у вказаній місцевості до середини 40-х рр. минулого століття⁸.

У 1940 р. вийшли друком німецькі військово-топографічні карти західних областей України в масштабі 1 см = 1 км [8]. Однак вказані позначення частково співпадали з попередньою польською картою (1930 р.) [9].

⁷До середини 70-х рр. ХХ ст., поблизу цього місця знаходилися залишки будівель і льоху, а на сьогодні ця територія використовується під оранку. Згадкою про це є польова дорога, яка йшла повз будівлі [11].

⁸До 80-х років ХХ ст. на полі «Безодня» знаходилися дві хати в яких мешкали С. Стецяк і пані Шлянда. На сьогодні з польської колонії не залишилося і сліду [10].

На сьогодні, с. Чагарі підпорядковане Коцюбинській сільській раді та налічує 80 дворів. Станом на березень 2017 р. в ньому проживає 260 осіб. Поселення поділяється на чотири вулиці: Коцюбинська, Долина, Центральна та Зелена. Вулиця Коцюбинська отримала назву від розташування будинків вздовж дороги, що веде до с. Коцюбинці, а Долина, через близькість помешкань до долини і штучного ставка на р. Нічлаві. Інша вулиця – Центральна, отримала назву від розташування в центрі села, де знаходяться найбільш відвідувані заклади: клуб і церква святого Великомученика Дмитрія (1993 р.). Вулиця Зелена отримала назву від місцевості, де росте сосновий і грабово-дубовий ліс з яким межують будинки місцевих мешканців [11].

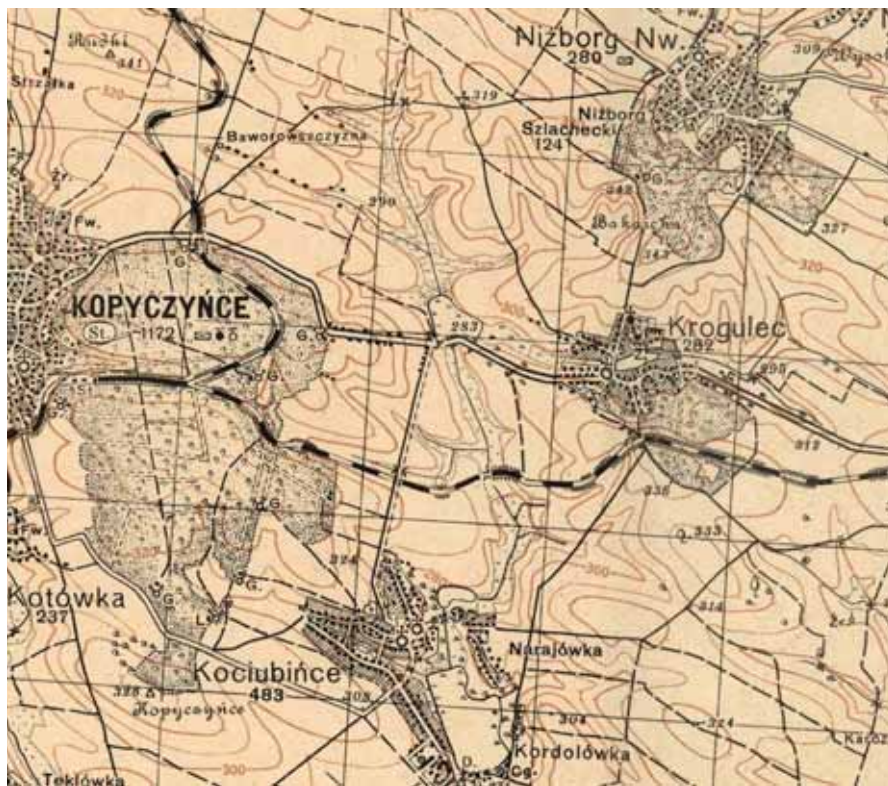

Рис. 3. Детальна забудова с. Чагарі на польській карті 1930 р.

Таким чином, назва села Чагарі походить від місцевості, зарослої кущами і чагарниками, що виростили на місці вирубаного лісу.

Згодом хутір виріс до невеликого села. Також з'ясовано, що на території поселення вперше назва «Чагор» вживалася для позначення поля і лісу, а потім цю назву з видозмінами отримало сучасне с. Чагарі.

Список використаних джерел:

1. Атлас Речи Посполитой XVI–XVII веков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://freemap.com.ua/maps/atlas-rechi-pospolitoj/07.jpg>.
2. Генеральная карта Украины Гийома де Боплана 1648. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://likbez.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/Beauplan_Ukraine_XVII_map.jpg.
3. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 144. – Оп. 2. – Спр. 58. – 9 арк.
4. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 146. – Оп. 1. – Спр. 474. – 21 арк.
5. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 231. – Оп. 2. – Спр. 2478. – 38 арк.
6. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 231. – Оп. 2. – Спр. 2479. – 20 арк.
7. Карты австрийские 2 км (1910 г.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://freemap.com.ua/maps/avstrijskie-1910goda/44-49.jpg>.
8. Немецкие военные карты Второй Мировой войны. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://freemap.com.ua/maps/karty-nemeckie-1km/429.jpg>.
9. Польские карты (1930 г.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://freemap.com.ua/maps/polskie/P52_S42.jpg.
10. Приватний архів Б. Гринюки. Інтерв'ю з Ольгою Василівною Савкою (15. 02. 2017).
11. Приватний архів Б. Гринюки. Інтерв'ю з Іваном Павловичем Воробцем (12. 03. 2017).
12. Томін Ю., Романишин Ю., Коритко Р., Парацак І. Перша колія: до 150-річчя Львівської залізниці. – Львів, 2011. – 496 с.
13. Ханас М. Чагарі // Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / Редкол.: Г. Яворський та ін. – Тернопіль, 2008. – Т. 3. – С. 578.
14. Шематизм всегоякляра греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1912. – Станиславів, 1912. – С. 48.
15. Шематизм всегоякляра греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. – Станиславів, 1925. – С. 47.
16. Шематизм всегоякляра греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1929. – Станиславів, 1929. – С. 41.
17. Шематизм всегоякляра греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1930. – Станиславів, 1930. – С. 46.
18. Шематизм всегоякляра греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1935. – Станиславів, 1935. – С. 53.
19. SecondMilitarySurvey (1763–1787). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?bbox=2885612.4733078317%2C6287461.526396672%2C2897842.3978334595%2C6295506.523623687>.
20. SecondMilitarySurvey (1806–1869). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?bbox=2885325.834451762%2C6286830.920913318%2C2897555.75897739%2C6294875.918140333>.
21. ThirdMilitarySurvey (1869–1887). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://mapire.eu/en/map/hkf_75e/?bbox=2886501.0537616466%2C6289114.477133339%2C2898730.9782872745%2C6297159.474360354.